

LEMBRANZA DE MARCIAL VALLADARES NO CENTENARIO DA SÚA MORTE

Juan L. Blanco Valdés*
UNED
Pontevedra

INTRAHISTORIA DUN DÍA

Este 17 de maio haberá trinta e tres anos da celebración do Día das Letras Galegas adicado ó estradense Marcial Valladares Nuñez, natural, como a súa irmá a poetisa Avelina, do fermoso lugar da Vilancosta, na freguesía de Vicenzo de Berres, corazón da Ulla onde o autor situou a peripecia da súa *Maxina*. Os actos centrais daquel día, no contexto dunha dictadura que toleraba manifestacións galeguistas só baixo unha aparencia case que folclórica, tiveron lugar na capital estradense, onde se reuniu a Academia recibida e agasallada pola corporación municipal. Moito ten mudado desde entón: a Francisco Franco Bahamonde quedábanlle aínda cinco longos anos, quen subscribía estaba daquela a piques de cumprir os dez aniños e o seu pai era alcalde da Estrada. Por esta razón, a lembranza daquel 17 de maio aparece para min arrodeada dunha melancólica auréola na que se mesturan a saudade

infinita da nenez e a xurdia memoria dun orgullo.

Sabedor meu pai de que era pouco o que lle restaba de mando municipal (pola súa negativa a asumir, coa alcaldía, a xefatura provincial do *Movimiento*), supoño que aquel 17 de maio botou o resto, nun exercicio de catarse no que intimamente querería conxurar, digo eu, o asasinato do seu tío Roberto Blanco Torres en 1936, o expediente de depuración de seu pai, meu avó Mario, secretario do Concello, pola súa significada condición republicana, a represión sufrida polo seu irmán Segismundo, rapado ó cero por facer campaña a prol do Estatuto do 36... Aquel día de primavera —eu, acaso idealizándoo, lémbroo luminoso e inzado de vida—, houbo discursos —do Patriarca, do presidente da Academia, Martínez-Risco, do propio alcalde—, houbo bandeira galega cubrindo o pétreo monumento a Valladares, houbo solemne entoación do Himno e houbo xantar (recordaba meu pai a Álvaro Cunqueiro entusiasmado co

* Profesor de Lingua española.

salmón —;da Ulla, como non!— incluído no menú). Teño para min que estes fastos deberon satisfacer arelas obrigadamente contidas durante moitos anos. Polo demais, a corporación municipal non debeu escatimar gastos para estar á altura das circunstancias: Otero Pedrayo escribelle unha carta ó alcalde con data do 19 de maio seguinte, onde, entre outras cousas, di: “Vai nista carta meu persoal agradecemento a tantas probas de amizade. Enxamais, penso eu, pode ser acollida millor unha sociedade literaria como a Academia galega. Para min foi a xornada máis leda e fermosa da miña vellez”^{*}.

A idea de adicar o día das nosas letras ó autor de Berres viña xa de atrás, cando menos de seis anos antes. De entre o extenso fondo documental de meu pai conservo tres cartas sobre o asunto. Unha é a do mestre estradense residenciado en Oviedo D. Manuel Bergueiro López, quen o día 30 de maio de 1966 lle escribe ó alcalde da Estrada: “Los miembros de la Real Academia Gallega acordaron en la última sesión designar dos o tres académicos para que investiguen a qué escritor galleguista ha de dedicársele el próximo año el Día das Letras Galegas. Por este motivo, escribí a algunos amigos que integran dicha Entidad, indicándole el nombre de Marcial Valladares, el cual ha hecho, como tú sabes, una gran labor dentro de la Literatura gallega [...] Creo que todos los actos que se celebrasen no

solamente redundarían en beneficio de la cultura gallega y de exaltar la figura del ilustre autor de la primera novela en nuestra lengua vernácula, sino que también serviría para poner muy alto el nombre de La Estrada”. É mester, polo tanto, atribuírle ó Sr. Bergueiro López —de quen non teño máis referencias cás expostas—, o mérito de reclamar por primeira vez o galardón do Día das Letras para Valladares. A contestación do alcalde a Bergueiro, manifestándolle a súa total conformidade, é do 3 de xuño, data na que tamén lle escribe ó Presidente da Real Academia Galega, Sebastián Martínez-Risco y Macías, entre outros, nos seguintes termos: “[...] reunir axiña o concello estradense para tomar o acordo de pedir que sexa honrada co prúsimo Día das Letras galegas do ano que vén, a esgrevia figura de don Marcial Valladares, dino por moitos conceutos de tal honra [...]. Agora préggolle que vostede tome tamén intrés e me diga o que nós temos que facer pra conseguilo. Se é ben que tomemos ese acordo no Concello, ou si teño que recomendar a algún académico que nos axude. Cando menos coido que han de ver moi ben a ideaia Fraguas, don Fermín Bouza, Carro, Filgueira, pois coñecen ben a Estrada e saben bastante da vida do moi ilustre fillo de Vilancosta”.

É evidente que a proposta non caeu en saco roto, aínda que habería de aprazarse catro anos.

^{*} Cfr. Juan L. Blanco Valdés, “Un pregón non-nato de Otero Pedrayo e unha curiosa achega bibliográfica de Eladio Rodríguez González”, *Boletín galego de literatura*, 25, 2001, 157-166.

LEMBRANZA DE MARCIAL VALLADARES (CUNHA HOMENAXE IMPLÍCITA)

Este 17 de maio cúmprense 100 anos do pasamento do ilustre poeta, novelista e lexicógrafo, ex-alumno da Minerva compostelá, aniversario, por certo, de exactitude case matemática, pois finou o 20 de maio de 1903. Entre outros actos e textos de centenario que de seguro han ver a luz**, queremos recuperar un documento de difícil consecución, e supoño que reservado ó coñecemento erudito debido á súa natureza. Trátase dun pequeno folleto co que a Universidade compostelá se sumaba ás conmemoracións valladarianas, de autoría do entón “Encargado de Cátedra de Lingüística e Literatura galega” Ricardo Carvalho Calero e que leva por título *O señor de Vilancosta. Loubanza de don Marcial Valladares Núñez no Día das Letras Galegas*. No pé da cuberta, un revolto lingüístico que dá fe da realidade do momento: “Universidad de Santiago-17 maio 1970”.

Creo que se trata do primeiro texto que a Universidade publicaba institucionalmente nas Letras, inaugurando, por certo, unha tradición desde entón xamais interrompida. Non hai nos fondos da Biblioteca Universitaria referencia ningunha de anos anteriores

á obra de homenaxe correspondente ó autor de cada ano, e si regularmente desde este 1970 ata 1980, por certo, de autoría sistemática de Carvalho Calero. Existe, ademais, na propia obriña un dato que non deixa dúbida sobre o carácter pioneiro da publicación universitaria no Día das Letras: o parágrafo inicial inclúe a explicación da orixe e o porqué de celebrar o día das nosas letras o 17 de maio.

O folleto imprimiuse nunha tiraxe pequena, abonda para unha circulación máis ben interna da propia Universidade (non hai máis mención técnica có depósito legal e a de “Impreso en la Universidad de Santiago”). Cremos que, co gallo dos cen anos do pasamento de D. Marcial e para o máis universal coñecemento da súa vida e obra, temos unha magnífica ocasión para dalo hoxe de novo ó prelo, convencidos do seu alto valor documental. Sirva, a un tempo, tamén de humilde homenaxe de quen subscribe ó maxisterio do profesor Carvalho Calero e ás súas clases de literatura galega nas aulas da vella facultade de Mazarelos (*In Eremo*), que hoxe lembro coa saudade de tempos que non han voltar***.

* * *

** É mester lembrar, por exemplo, o texto dunha moi novel Mercedes Brea —estradense, por certo, como o propio Valladares—, publicado no mesmo 1970, en *Grial* (núm. 29, pp. 352-355): “Sobre *Maxina*”, texto que acadaría, co gallo do centenario, nova vixencia e actualidade.

*** Reproducimos este texto coa autorización da Universidade de Santiago de Compostela. Naturalmente, respectamos a ortografía orixinal, emendado só aqueles erros de imprenta evidentes.

RICARDO CARBALLO CALERO

Encargado de Cátedra de Lingüística e
Literatura Galega

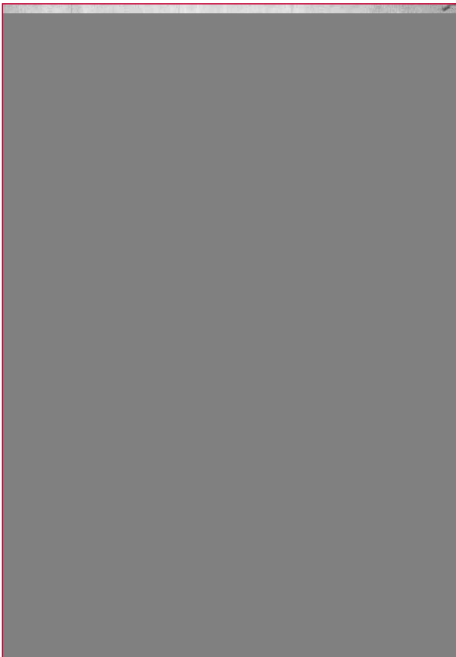
O SEÑOR DE VILANCOSTA

Loubanza de don Marcial Valladares
Núñez

no Día das Letras Galegas

Universidad de Santiago

17 maio 1970

DÍA DAS LETRAS GALEGAS

O 17 de maio de 1863, na súa casa santiaguesa, inmediata á porta, aínda hoxe en pe, de Mazarelos, firmaba

Rosalía de Castro a adicatoria a Fernán Caballero do libro que ía facer época na historia das letras en lingua do país, os *Cantares gallegos*. Un século despois, a Academia Galega instituíu a conmemoración anual dunha figura literaria que cultivara a fala do noroeste peninsular: o día das Letras Galegas, no aniversario daquela adicatoria. E desde entón, e a partir do 17 de maio de 1963, consagrado á celebración do centenario da primeira obra mestra de Rosalía, Galicia relembra todos os anos a un escritor galego. E así, tras Rosalía, foron Castelao, Pondal, Añón, Curros, Cuevillas e Noriega honrados en calidade de figuras epónimas.

Este ano a Academia escolléu a don Marcial Valladares Núñez como destinatario da lembranza anual. E a Universidade de Santiago, que estivo presente en todas as citadas conmemoracións, súmase tamén á actual, e adica o seu tributo de veneración afervoadada a tan relevante petrucio, como Castelao, Pondal, Añón e Cuevillas, fillo seu académicamente, pois Valladares foi alumno desta Casa, tripóu os seus claustros e aquí cursóu e rematóu os estudos da licenciatura en Dereito.

VALLADARES, SEÑOR DE VILANCOSTA

¿Quén era e quen chegou a ser aquel mozo de vintetrés anos que en 1844 abandonaba as nosas aulas, unha vez aprobado o derradeiro curso da carreira?

Don Marcial Valladares foi un fidalgo das terras do Ulla, un daqueles fidalgos aldeáns que no abrinte e no mediodía do rexurdimento das letras galegas aportaron unha contribución tan xenerosa á restauración da nosa fala como lingua de cultura.

Nacera en Vilancosta, aldea que se acolle ao sino de San Vicente de Berres, no axuntamento da Estrada, o 14 de xunio de 1812. O seu pai era don Xosé Dionisio Valladares, abandeirado do Batallón Literario en 1809, abogado, colaborador de Fontán no Mapa de Galicia e de Madoz no Dicionario histórico-estadístico¹. O pai de don Marcial, o mesmo que o irmán déste Serxio e a irmá Avelina, foron todos poetas, a derradeira en galego tamén.

Non ben rematados os seus estudos universitarios, aparez Marcial Valladares cultivando a poesía galega. A súa composición “Suidades” é de 1845; polo tanto, das máis antigas do noso Renacemento. Se deixamos a un lado os dous poemas de Nicomedes Pastor Díaz, que non tiveron sucesión, “Suidades” é a máis vedraña peza lírica daquel movemento, xuntamente coa “Nai chorosa” de Camino. Os versos de Turnes e algún outro rimador do XIX anteriores aos citados de Valladares e Camino, non pertencen ao Renacemento, nen xiquera como se pode considerar que pertencen a “Alborada” e a “Égloga” de Nicomedes, máis prerrenacentistas que renacentistas, máis

prerrománticas que románticas. O que se escribe en Galicia antes de 1845 é polo seu didactismo —literatura litúrxica toda ela, dunha liturxia relixiosa dou dunha liturxia cívica— século XVIII mais que se escribe no XIX; neoclasicismo, cando o Renacemento vai ser romantismo serodio, realismo romántico. Así pois, aínda que Valladares, como poeta lírico, ía ser ben axiña superado polo proio Camino, seu compañeiro de idade, por don Francisco María de la Iglesia, cinco anos máis novo, e un pouco máis tarde por Rosalía, non se pode negar ao bo fidalgo ullán un posto na primeira fía de vangarda de restauración das letras galegas. Esto abondaría para facer o seu nome significativo. Podemos considerar que Marcial Valladares e Alberto Camino son, aquel ano auroal de 1845, os fundadores da Renanencia literaria.

Como tantos outros escritores galegos da súa época, Valladares seguiu por un tempo a carreira administrativa, chegando a atinguir a categoría de Xefe superior de Administración Civil; pero como as súas vocacións eran a erudición e a literatura, e as rendas do patrimonio familiar folgadas, aos cuarenta e cinco anos da súa idade retirase á casa petrucial, e alí fai vida de señor de aldea, e conságrase co acougo que lle permite a lonxanía do mundanal ruído ao cultivo das letras.

El mesmo escribiu a imitanza das cantigas populares:

1 F. Bouza Brey, *Achegas pra a bibliografía de Marcial Valladares como etnógrafo*, en BRAG, tomo XXVIII, p. 21.

O señor de Vilancosta
soilo a ela ten apego;
vive entre os seus labradores,
hónrase de ser galego.

Colaboróu Valladares en moitos periódicos do país e da emigración, como *La Exposición Compostelana* e *Galicia Humorística*, de Santiago; *Galicia da Cruña*; *O Tío Marcos da Portela*, de Ourense; *A Monteiro*, de Lugo, *La Revista Popular*, de Pontevedra; *La Ilustración gallega y Asturiana*, de Madrid; *El Eco de Galicia*, de Buenos Aires; así como nas publicacións de etnografía e folklore que daquela sacaba a luz Antonio Machado Álvarez, introductor deses estudos en España. Machado Álvarez, como se sabe, pai dos famosos poetas Antonio e Manuel Machado Ruiz, nacera en Santiago, aínda que axiña o levaran a Sevilla, de cuia Universidade foi o seu pai catedrático. Na librería de Antonio Machado Álvarez, moi vencellado aos escritores galegos, o Machado en cuia *Biblioteca de las tradiciones populares españolas* foi publicado o *Cancionero popular gallego* (1885-1886) de Pérez Ballesteros, e para cuia *Colección de enigmas y adivinanzas* (1883) aportóu materias Valladares, leron a Rosalía os fillos do etnógrafo Antonio e Manuel, i esa lectura deixou a súa pegada na lírica de ambos, sendo o máis brillante testemuño de tal feito a admirable canción da espiña dourada do cantor de Soria, inspirada na canción do cravo, se cadra de ouro, da poetisa galega.

Don Marcial Valladares non contraeu matrimonio.

O Señor de Vilancosta
é xa vello e non casou;
fortuna pra que os sobriños
se leven o que el herdou.

Morreu na súa casa soarenga o 20 de maio de 1903, como tamén tiña previsto en verso:

En Vilancosta nacín
e nela penso morrer.

VALLADARES LESICÓGRAFO

O *Diccionario gallego-castellano*, publicado en Santiago por Valladares no ano 1884, centra o traballo de lexicografía realizado polos galegos no decorrer da historia.

Desde o bacharel Olea foron dabondo os galegos e non galegos que dun xeito ou outro se interesaron polo léxico do romance máis occidental. Son anónimos algúns destes colectores de verbas galegas. Outros —Sarmiento, Sobreira, Pintos—, figuras notorias da nosa cultura.

O primeiro ensaio de Diccionario galego de tipo xeral foi o do *Biblioteca* desta Universidade, o presbítero don Francisco Xavier Rodríguez, editado póstumamente, por don Antonio de la Iglesia, en 1863. Mereceu a censura, demasiado severa, de Murguía, como a

Gramática de Mirás; de Murguía, que non consideraba que unha e outra obra poideran lídimalmente levar os tiduos, que de feito levaban, de *Diccionario de Gramática*, respetivamente². Don Manuel endrezaba os seus tiros, valla a verdade, máis contra don Antonio que contra don Francisco Xavier. O incompleto libro déste foi punto de partida dos que se publicaron despóis. Hai nel uns intentos de etimoloxía que os seus sucesores non continuaron.

Menos formación cultural poseía don Xan Cuveiro Piñol, a quen, secomasí, debemos agradecer a súa preocupación lingüística, manifestada non só no *Diccionario* editado en Barcelona en 1876, senón tamén en *El habla gallega*, tentativa de sistematización do saber de entón verbo da orixe, historia i estrutura do idioma.

Valladares supera ampliamente aos seus predecesores, dos que, naturalmente, se aproveita. O seu *Diccionario* serve de base a todos os posteriores. É o primeiro diccionario verdadeiramente maduro, tida conta do momento en que se redacta. Valladares presta atención ao timbre das vocás, e marca as abertas, co que amosa unha preocupación fonolóxica na que apenas ten a Pintos como precedente. O máis importante dos *Diccionarios galegos* posteriores, o de don Eladio Rodríguez González, é, en realidade, unha ampliación do de

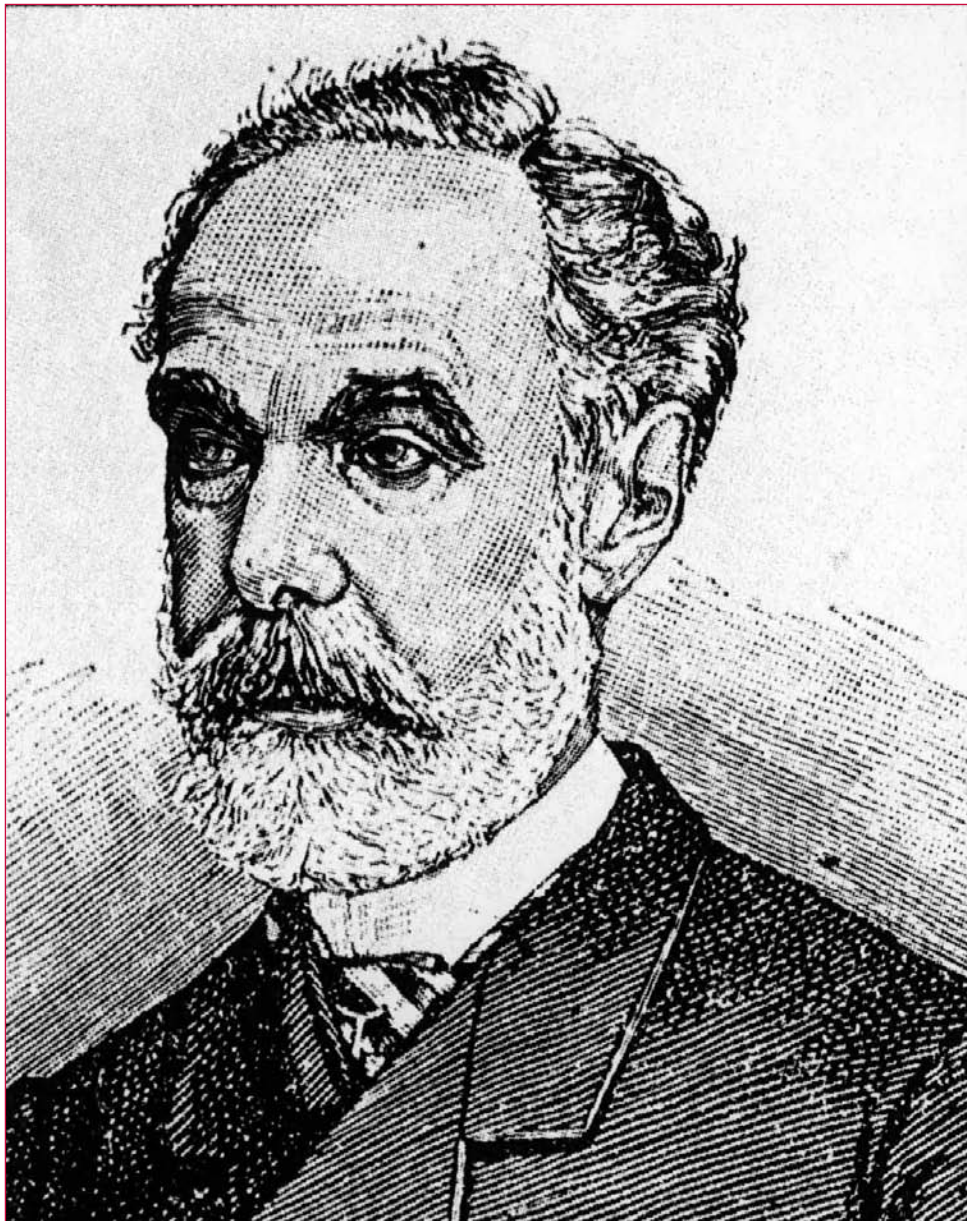
Valladares. De xeito que o *Diccionario* de Valladares é o noso diccionario clásico. Tivo un grande éxito, e, como a *Gramática* de Saco, puxo os fundamentos do estudo da nosa lingua. A *Gramática* de Saco e o *Diccionario* de Valladares son a *Gramática* e o *Diccionario galegos* que reclamaba Murguía cando negaba tales tiduos ás obras de Francisco Mirás e Francisco Xavier Rodríguez.

Don Marcial non limitóu a súa preocupación pola lingua á confección do seu *Diccionario*. Debemos mencionar tamén o seu minucioso traballo *Del apóstrofo en la escritura gallega*³. A Academia Galega vén de poñer o seu selo oficial á eliminación deste signo gráfico de elisión, realizado hai tempo polos escritores galegos⁴; pero unha cousa é a ortografía e outra a fonética. O estudo de don Marcial é aínda moi útil como investigación e sistematización de dados dialectás atinguíntes á pronuncia. En termos xerás, o apóstrofo en don Marcial marca a realidade dunha elisión vocálica; e mais que hoxe prefiramos na escrita, como é lóxico, respetar a imaxe visual dos vocábulos, o que resulta moito máis claro e sinxelo, as normas que Valladares establece para o uso do apóstrofo non deixan de ser unha aportación interesante ao coñecemento do trato do encontro de vocás na realidade da fala espontánea, o que nos

2 Manuel Murguía, *Historia de Galicia*, tomo I, Lugo, 1865, p. 26, nota 1.

3 *La Ilustración Gallega y Asturiana*, tomo I, p. 123-124.

4 Real Academia Gallega, *Normas ortográficas do idioma galego*, A Cruña, 1970.

Marcial Valladares Núñez.

dá unha imaxe acústica da fonética sintáctica popular.

VALLADARES POETA

Xa temos suliñado o rol de precursor do Rexurdimento desempeñado por Valladares como cultivador da poesía lírica. Non é don Marcial un dos grandes poetas daquel movemento. Pero pola propiedade do seu léxico, pola sinxeleza da súa emoción galega e a mesma modestia que refrexa o ton menor adoutado para cantar os costumes labregos ou os sentimentos persoais do poeta, a produción rimada de Valladares, moi limitada en pezas, merez un posto na historia da nosa lírica. Quen carezan de perspectiva histórica, e vivan entalados nas estreitas lindes do presente sen dimensións, non acharán mensaxe algunha nos afables e mesmo candorosos versos do bo señor de Vilancosta, home piadoso e pacífico, con moito da medida de música de cámara do fidalgo de pazo do XVIII. Pero un actualismo sen pasado é un actualismo sen porvir, e a arrogante ilusión pueril de nos creer ceibes de toda débeda cos nosos pais, conduciríanos fadalmente a unha tristeira soedade cara os nosos fillos, que nos negarían despreciativamente e rexeitarían a súa débeda para connosco, coma nos teríamos rexeitado a nosa cos nosos devanceiros. Esa ameaza supón unha triste insolidada-

riedade de xeracións, unha crónica discriminación que ten por desenlace a barbarie, xa que ao negar a tradición —quen ten dúas caras, unha que é precedencia, e olla ao pasado, e outra que é consecuencia, e olla ao porvir—, nega a historia, e coa historia a cultura, e coa cultura o progreso.

Prestaría un servizo á historia da literatura galega quen reunise, en texto depurado e comentado, as composicións en verso publicadas por don Marcial. Habería que recollelas de diversas publicacións da época. A inspiración de Valladares céntrase nos costumes e horizontes populares —aldeáns ou vilegos—, nos sentimentos de tenrura amorosa ou na agudeza epigráfica. E así poderíanse agrupar en tres os apartados as composicións poéticas do señor de Vilancosta.

Ante as do primeiro grupo poderíamos incluír os pentasílabos de “A miña aldea”, que polo afectuosos tamén poderían acadar un posto no segundo⁵; A fonte do Pico Sagro”, en quintillas, evocadora da paisaxe que todas as mañáns enxergaba desde a súa fiestra o bo cabaleiro, o perfil característico do misterioso xigante, tan carregado de prehistoria e historia, pero ao mesmo tempo embrullado na brétema da lenda e das meigas formas de vida cotiá da natureza campesina⁶; Inés fiando”, cadro de xénero da vida rural⁷; Quieta xesta. ¡Vaite coxo!, glosa dun

⁵ *Álbum de la caridad*, p. 147.

⁶ *Álbum de la caridad*, p. 272-273.

⁷ *La Ilustración Gallega y Asturiana*, tomo I, p. 200-201.

trebello, bordón ou idiotismo dialectal, que lembra as letrillas satíricas do barroco español⁸; Pero sobre todas atinguíu xusta sona a moi xeitosa Castañeira en Santiago”, rebuldeiro cadro da vida popular compostelana. Vemos e ouvimos nela á feita e moza castañeira que vende as súas rosendas da Ulla pola maná cedo, se cadra no Toral, a pregoar a súa mercancía, defendéndose con astrucia da picaresca estudiantil, e apurrando coa gracia do seu seseo a valeirar a súa ola de degaras ás rapazas da aldea, que veñen ao mencer á cidade a facer o seu avío; aos soldados da garnizón, prendados do seu corpiño, xenerosos máis que os embufandados chupatorcidas; e afinal a dona Urbana, a comercianta de enfrente. ¡Ai, qué ricas, fervendo!⁹”.

Antre as poesías de carácter lírico sentimental poríamos en cabeza as venerables Suidades”, contemporáneas das primeiras pezas de Alberto Camino, en endecasílabos, como O desconsolo” e Nai chorosa”, e de estilo e brandura moi semellantes¹⁰. Uns pentasílabos de amor e ausencia, endrezados A....”, dannos unha impresión de auténtica coita persoal¹¹. Tamén se diri-

xen A....” os versos que comencan Non vaias este ano a Francia”, onde se combinan intimidade afectuosa e gabanza da beleza da terra galega¹².

E cando teñamos de facer a colleita de epigramas, non esquezamos os que se encetan Bebendo onde eu me atopaba”, Pedíndolle a un labrador”, Consultóu con don Alexos¹³, Coa vinagreira na man”, Indo as uvas eu a ver”, Pepino rompe un cristal¹⁴, Unha tarde que eu sentín”, Apeándose en Santiago¹⁵. Un bo monllo de herba fresca, para lecer e vagar de ánimos coitadosos.

VALLADARES, NOVELISTA

Aínda outra gloria acadóu don Marcial, a de ser o primeiro novelista en galego.

Hai unha prosa novelística en galego, ou galego-portugués, na idade media. Moito se debéu de perder desta prosa, se cadra o pergameo e o papel devorados polas labaredas que nos séculos XIV e XV ergueron na nosa terra as guerras dinásticas e sociás: a

8 Id., tomo I, p. 400.

9 Antonio de la Iglesia, *El idioma gallego*, tomo I, pp. 79-81.

10 *Álbum de la caridad*, p. 299-300.

11 Id., p. 325-327.

12 *La Ilustración Gallega y Asturiana*, tomo I, p. 56-57.

13 Id., tomo III, p. 95.

14 Id., tomo III, p. 425.

15 *Galicia Humorística*, ano I, Tomo I, p. 152.

contenda civil antre o derradeiro dos Borgoñas e o primeiro dos Trastámaras; as diferentes fases da liorta social dos Irmandiños. Réstannos *A demanda do Graal*, a *Crónica Troyana*, anacos dun Tristán, acenos dun *Amadís*. Todas, senón a derradeira das citadas obras, cuia realidade corporal está por ver, traducións do francés, dereitas ou indireitas. En todo caso, en galego, en galego moderno, Valladares é o máis antigo novelista.

A súa novela, *Maxina, ou a filla espúrea*, é de 1880¹⁶, o *annus mirabilis* da Renacencia, o ano de *Follas novas*, de *Aires da miña terra*, de *Saudades gallegas*.

Don Marcial, que iniciara o renacemento da lírica en 1845, houbo de agardar trinta e cinco anos para iniciar o renacemento da novela. Renacemento que é un nacemento, pois non fai referencia a ningún pasado que se tome como modelo. Na novela como nos demais xéneros. Os nosos precursores iñoraban ou esqueceran a existencia dunha literatura galega medieval. Durante moito tempo, as *Cantigas de Santa María*, ata a edición académica (1889) endexamáis lidas, eran para os escritores galegos todo o que sabían escrito na idade media na lingua que eles mesmos cultivaban. E ata a edición de Teófilo Braga (1878) do Cancioneiro da Vaticana non houbo en Galicia coñecemento práctico da poesía profana medieval. Aínda así, ese coñecemento redúxose de momento a uns poucos

eruditos, e deica tempos moi serodios non foi operante na literatura galega.

Por outra banda, a cultura galega caracterizouse sempre polo seu arcaísmo. Forzado a percurar orientación fora de Galicia para a composición da súa novela, Valladares, en 1880, non se acolle ao realismo xa vixente na novelística española. De 1880 é *El Niño de la Bola*, de Alarcón, e por entón Galdós xa dera á luz as tres primeiras series dos seus *Episodios nacionales*. Valladares escribe unha novela que máis ben se refire ao folletón francés, á novela romántica popular de asunto contemporáneo, á novela por entregas. Pensamos en Pérez Escrich, en Julio Nombela, en Antonio de Trueba, en José Selgas. Aínda que algúns dos citados son posteriores, este tipo de novela é o satirizado por Rosalía en *El caballero de las botas azules*, se ben a mesma Rosalía se achegara a ese xénero en *La hija del mar* e *Flavio*. En todo caso, o fidalgo de Berres non escribiu propiamente unha novela de costumes aldeáns, nen xiquera mantivo constantemente na aldea o escenario da acción. I esta tradición ha continuar nos exemplares inmediatos do xénero, como *A cruz de salgueiro*, de Xesús Rodríguez López.

Con aquela obra, senón na estrutura, segundo temos visto, ao menos na linguaxe, viuse obrigado Valladares a realizar un grande esforzo de creación. Un testo en prosa de extensión semellante era, efectivamente, unha novidade en galego moderno.

16 *La Ilustración Gallega y Asturiana*, tomo II, p. 266-460.

Valladares estaba calificado para levar a cabo con éxito o seu cometido. Dificilmente se podería achar no seu tempo quen poseera un caudal léxico comparable ao de don Marcial, tesoureiro da lingua galega. Se cadra, o seu amigo don Antonio López Ferreiro. Pero a especialidade do sabio coengo estaba no galego histórico, mentras que Valladares o que dominaba era a fala rústica do seu tempo. *Maxina* é un riquísimo depósito de voces e xiros galegos, e fora só por eso e por ser a primeira novela moderna no noso idioma, merecería dabondo unha segunda edición, que cicáis hoxe saia á rúa, e que poderá ser útil aos derradeiros novelistas galegos, de léxico tan pobre que semella dialectal castelán.

Apuntaremos algunhas particularidades da técnica narrativa de don Marcial.

Se Shakespeare fixo falar en inglés, sen escrúpulo algún, a Coriolano e a Romeo, Valladares, máis por didactismo dazaoitesco que por realismo dazanovesco, aínda que adoutando o galego como lingua do narrador, pon en castelán nos diálogos as verbas que pronuncian os persoaxes de elevada condición social, os señores, que son quen na fábula desempeñan os papés principás. Co cal falsea o autor a realidade por esceso de preocupación realista. Pois raro sería o señor galego de tempos de Valladares por moi *Maxina*, *Otilia*, *Salvio*, *Veranio*, *Ermelio*, *Adra* ou *Fara* que se chamase, ou se chamasen os seus interlocutores — que, abocado a conversar cos labradores,

non empregase a mesma lingua destes, mesmo que fora como lingua vernácula, coa implicación etimolóxica que esto supón, a aínda por esa implicación, aunque non fora tan sabido en etimoloxía como os que agora rexeitan por servil esa denominación. E un convencionalismo tan arbitrario como o que pon citas de Séneca e Aristóteles nos beizos do biltre de Sempronio. E como o creador deste dá aos seus persoaxes nomes que soan a grego, conforme coa tradición da comedia latina, así Valladares aos seus outros que soan peleríños na onomástica dos fidalgos galegos do seu tempo. O que é tamén outra convención, que percura o prestixio dun bautismo literario.

A exposición e o desenlace da novela ocupan moitas páxinas, e desenrólanse a un ritmo lento. A novela, xénero moroso, que dixo Ortega y Gasset. Pero hai un hiato antremedias, no que o autor renuncia a seguir de perto a vida dos seus persoaxes e pasa rápidamente as páxinas desa vida. Un tempo rapidísimo, pois, antre dous tempos lentos.

Un curioso motivo ten importancia capital no desenrolo do argumento. O da muller que cae en estado de embarazo sen saber quen é o varón causante de tal continxencia.

O motivo aparece xa na literatura clásica. Na *Hecyra*, de Terencio, que se remonta, naturalmente, a modelos de comedia nova grega —Apolodoro de Caristo e Menandro—, Filomena, esposa de Pánfilo, quen non consuma o

matrimonio, séntese embarazada, tendo sido forzada unha noite na rúa, sen coñecer ao seu forzador, que ao cabo resulta ser o propio Pánfilo.

Heinrich von Kleist trata o motivo na súa novela curta *A Marquesa de O...* No asalto dunha fortaleza alemana polos rusos, a protagonista sofre un esmaio durante o cal é poseída a fecundada sen que garde despóis lembranza de tales acontecementos.

En Valladares, Otilia, cloroformizada, é vítima do mesmo abuso, coas mesmas consecuencias.

O señor de Vilancosta podía coñecer estes antecedentes. *A Hecyra* é unha peza de intriga. *A Marquesa de O...*, un estudo sobre a confusión dos sentimentos. *Maxina*, como Terencio, percura sinxelamente o novelesco.

Tanto a comedia latina como a novela alemana teñen un final conciliador. Mediante unha súpeta peripecia, Valladares troca o final feliz, que estaba na deriva dos acontecementos, nun final desgraciado. Cando vai conseguir, ao cabo, a dita, Otilia louquea. Desenlace que ha imitar Rodríguez López nun paso da súa *Cruz de Salgueiro*.

O motivo terencián da muller poseída, doncela, polo que logo ha ser

o seu marido, en condicións que non permiten a mutua identificación, achámolo despóis, dentro da literatura española, nun conto de Antonio Zoraya, *La maldita culpa*.

Outra ilustración posterior desta curiosa situación aparece nunha peza teatral de George Kaiser. Sería interesante estudar as variacións do motivo nestas e outras obras. Pero non é a presente a ocasión de pescudar a fortuna dun motivo literario, senón a de facer a gabanza do escritor que a Academia Galega elixiu como padroeiro das letras este ano.

UN PETRUCIO DAS LETRAS

En resume, don Marcial Valladares Núñez ocupa un posto de honor na historia da lexicografía galega. O seu dicionario vive, como núcleo esencial, en todos os posteriores. Foi tamén Valladares o primeiro no tempo en escribir unha novela en galego, e un dos primeiros en escribir versos con vontade de restauración literaria da súa fala. En todas as súas obras, o idioma brilla con riqueza e alenta con autenticidade. É, certamente, un grande petrucio das nosas letras o que conmemoramos este 17 de maio.

Juan L. BLANCO VALDÉS, “Lembranza de Marcial Valladares no centenario da súa morte”, *Revista Galega do Ensino*, núm. 39, maio, 2003, pp. 145-158.

Resumo: Marcial Valladares Núñez (1812-1903), a quen se lle adicou o Día das Letras Galegas de 1970, ocupa un lugar sobranceiro nas nosas letras, nomeadamente polo carácter pioneiro da súa obra. Tanto no terreiro da narrativa na lingua de nós (*Maxina ou a filla espúrea*, 1880) como no da lexicografía (*Diccionario gallego-castellano*, 1884), Valladares puxo os alicerces para os desenvolvementos posteriores. No centenario da morte de Valladares, o artigo fai unha breve intrahistoria daquel Día das Letras, celebrado en pleno franquismo, e recupera un texto, hoxe moi pouco accesible —*O Señor de Vilancosta. Loubanza de D. Marcial Valladares Núñez*, de autoría de Ricardo Carvalho Calero—, co que a Universidade inauguraba a tradición de homenaxear cun libro específico a figura das Letras.

Palabras chave: Lexicografía galega. Narrativa galega. Século XIX. Rexurdimento.

Resumen: Marcial Valladares Núñez (1812-1903), a quien se le dedicó el Día das Letras Galegas de 1970, ocupa un lugar destacado en nuestras letras, principalmente por el carácter pionero de su obra. Tanto en el terreno de la narrativa en nuestra lengua (*Maxina ou a filla espúrea*, 1880) como en el de la lexicografía (*Diccionario gallego-castellano*, 1884), Valladares puso las bases para desarrollos posteriores. En el centenario de la muerte de Valladares, el artículo hace una breve intrahistoria de aquel Días das Letras, celebrado en pleno franquismo, y recupera un texto, hoy muy poco accesible —*O Señor de Vilancosta. Loubanza de D. Marcial Valladares Núñez*, de autoría de Ricardo Carvalho Calero—, con el que la Universidad inauguraba la tradición de homenajear con un libro específico la figura de las Letras.

Palabras clave: Lexicografía gallega. Narrativa gallega. Siglo XIX. Rexurdimento.

Summary: Marcial Valladares Núñez (1812-1903), homaged in 1970 on the occasion of the Día das Letras Galegas, occupies an outstanding position in our letters, due mainly to the innovative character of his work. Valladares laid the foundations for future developments, both on the field of the narrative in our language (*Maxina ou a filla espúrea*, 1880), and of lexicography (*Diccionario gallego-castellano*, 1884). In the centenary of Valladares’s death, the essay traces an intrahistory of that Día das Letras, held at the height of Franco’s regime, and retrieves a text, not easily found nowadays —*O Señor de Vilancosta. Loubanza de D. Marcial Valladares Núñez*, written by Ricardo Carvalho Calero—, which was the first book especially made to honor the figure in the celebration of the Letras Galegas, a tradition which continued thereafter.

Key-words: Galician lexicography. Galician narrative. Nineteenth century. Rexurdimento.

—Data de recepción da versión definitiva deste artigo: 17-02-2003.

